

לו א כל פרשה שנשנית אינה אלא מפני דברים שנתחדשו בה.
לפניכם מגליון ויק"פ סז: **וְעָשָׂה בְּצִלָּאֵל וְאַהֲלִיאֵב** ת"א: **ועבד בצלאל ואהליאב**. לכאורה פשוט שיש כאן וי"ו ההיפוך לעתיד וצריך לתרגם **ויעבד**. וכן כתב רש"י במסכת מכות יב א **ורצה** - איכא לפרושי לשון ליווי כמו **ועשה בצלאל ואהליאב**, ואיכא לפרושי לשון נקוט כמו **ועשה** ה' להם וגו' (דברים לא).

כן מצאנו גם בראב"ע בספר צחות דפוס ונציה עמ' קנ (אות הוא"ו): "ויש וא"ו ששייב המילה לעתיד כמו **ועשה בצלאל ואהליאב**".

עם זאת הנוסח בתרגום ללא עוררין (חוץ מכמה מתחכמים) הוא כאמור **ועבד**. וכן כתב המרפא לשון: **ועבד כ"ה נסת"י (נוסח תימן)**, וכ"ה במסורת התרגום פרשת וישב על פסוק **וְעָשָׂה לוֹ פְתֹת פָּסִים** (בראשית לו, ג). **ועשה ועבד תרי ועשה בצלאל ודין**. וכן חכמים בעיניהם הגיהו לתרגם ויעביד בחשבם שהפסוק הזה דבק לתחילת הפרשה **ראו קרא ה' וגו'** ולכן סיים **ועשה כלומר שהוא יעשה מלאכת המשכן בלא נטילת רשות ובחינם** שיבשו התרגום שהרי מהמשך לשון הכתוב נוכח שאינו דבק למעלה שהרי הוא אומר **ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב ועדיין לא הזכיר למעלה כל איש חכם**, ומי הכניסם לכאן. ואם נאמר שכוונתו להמליך על בצלאל ואהליאב שיהיו בכלל "כל חכם לב" גם זה זר שיהיה העיקר טפל.

בהמשך דבריו הוא מביא את האור החיים: קשה והלא אפילו לקיחת הנדבה עדיין לא לקח לעשות, ואיך יוצדק לומר **ועשה וגו'**, אכן הכוונה היא שהכין כל [כלי] אומנות הצריכין לעשות בהם כל פרטי המלאכה אשר צוה ה' לעשות, כי צריכין כמה פרטי כלי אומנות, וזה שיעור הכתוב **ועשה בצלאל וגו'** את כל מלאכת, פירוש כלים שהם מלאכת מעשה עבודת הקודש, לכל אשר צוה ה', כי יש עבודת המתכות, ועבודת כלי עץ, ועבודת האבנים, והאריגה, וצא ולמד מה שאמרו ז"ל (שבת מט:) כי הארבעים מלאכות כולן היו במקדש, ומהנשמע מהכתובים מובן כי ביום אחד הכינו כל כלי אומנות:

עם זאת יש רש"י וראב"ע. במהרי"ל דיסקין על התורה כתוב שאמר שצ"ל ויעביד **אבל** כנראה לא הלכה למעשה. **ע"כ מגליון סז.**

נתקבלו על זה כמה הערות.

אוריאל פרנק (אפ"ר): רציתי להסביר את דעת אמו"ר' החולק על מה שכתב הרב אליהו לויין (בהיבטים לפרשת ויקהל תשס"ח): **תרגום אונקלוס: ועבד כצ"ל. אין להתחכם ולקרוא ויעבד. עכ"ל.**

נחלקו המפרשים אם "וְעָשָׂה" הוא עבר (ו' החיבור בלבד) או עתיד (ו' ההיפוך). **ר"ח נ' עטר** בעל אוה"ח מפרש (בדרך דרש) שהוא לשון עבר (עשה ע"פ רוח"ק). מחלק הפרקים (הנוצרי!) בוודאי הבין כך (זהו פסוק א!'). אך אם קוראים ברצף אחד, פסוק זה הוא המשך דברי משה, והוא ציווי נוסף, ועל כן הוא בוודאי ו' ההיפוך! א"כ, לפי פשוטו של מקרא, זהו ו' ההיפוך, וכן הוא לר"א **אבן עזרא** (הפירוש הקצר): **ועשה בצלאל - דבר עתיד. והטעם, שהשם צוה כן, עכ"ל.** וכן היה פשוט לרש"י מוכח מפירושו למכות (יב/א) ד"ה **ורצה - איכא לפרושי "לשון ציווי" כמו (שמות לו) ועשה בצלאל ואהליאב, ואיכא לפרושי לשון רשות כמו וְעָשָׂה ה' לָהֶם** (דברים לא, ד) וגו'.

וכ"כ בשו"ת **תשב"ץ** חלק ג סימן שא:

וקנינא שאלו לר' יהודה הלוי ז"ל מה הועיל זה הלשון והלא לשון עתיד הוא כמו וְשָׁמְעוּ וְעָשִׂינוּ (דברים ה, כג) שהוא כמו ונשמע ונעשה שהו"א הופכת לעתיד וא"כ וקנינו ר"ל ונקנה ועדיין לא קנה והשיב כי הפרש יש בין שהוא תחלת הדבור בין שהוא באמצע דבור כי **ועשה בצלאל הוא"ו**

¹ א"ה: הרב יצחק פרנק נר"ו מחבר המילון התלמודי practical Talmudic dictionary ו"דיקא נמ"י על דקדוק ארמית. א.ל.

הוא וא"ו ההפוך = ויעש בצלאל, אבל מי פִּעַל וְעָשָׂה (ישעיהו מא, ד) הוא וא"ו העטף נמשך להתחלת הדבור שהוא פעל שהוא עבר וכן ועשה הוא עבר וכן וקניא הוא נקשר עם אמר לנא פלוני וקניא עבר עם עבר.

במסורת מפורשת לר"י צובירי מביא שנחלקו תיגאן אם לגרוס בת"א וְעָבַד או וְעָבַד. א' שפרבר מביא רק נוסח וְעָבַד, בתאג' חסיד: וְעָבַד, איש מצליח²: וְעָבַד. לאור האמור, נראה לקרוא: וְעָבַד. ע"כ דברי אפ"ר.

תשובתי אליו:

בוא ונמנה אחד לאחד את בעלי ויעבד מרשימתך במסורת מפורשת לר"י צובירי מביא שנחלקו תיגאן אם לגרוס בת"א וְעָבַד או וְעָבַד

עם כל הכאב הרב צובירי ז"ל אינו נאמן מספיק הוא מציג שיש מחלוקת בין נוסח למתחכמים.

בתאג' חסיד: וְעָבַד

רק בתאג' עם המסורת המדויקת (של הרב צובירי), וכבר אמרנו שהרב צובירי אינו אמין. בתאג' חסיד עם חמישים פירושים ועבד עם הסבר ועם אור החיים.

בליל שבת הרב גנס הבן (הרב יהודה בן הרב ישראל נר"ו) נתן שיעור פרשת שבוע ואמר שהחזון איש היה מדביק כל שנה מודעה בעד ויעבד. עם זאת גם אם שמועה זו נכונה אינני יכול לקבל את דעתו. כנראה לא סיימה קמיה שנוסח ויעבד לא קיים.

רש"י וראב"ע הזכרתי בשנה שעברה.

ולסיכום

אם שפרבר אינו מציין מקור של ויעבד הרי מי שמשנה – מצטרף למשנה מסברא, ואינני יכול לקבל את דעתו.

נוסף עתה מכתב מהרב ד"ר רפאל פוזן ז"ל מחבר ספר פרשגן:

לדברך, אצרף את שכתבתי לכך ב"פרשגן" ואת שלום

רב"פ

וְעָשָׂה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נתן ה' חכמה ותבונה בְּחָכְמָה לדעת לַעֲשׂוֹת את כל מלאכת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה' - וְעָבַד בְּצִלְאֵל וְאַהֲלִיאֵב וְכָל גִּבֵּר חָכִים לְבָא דִּיהָב ה' הוֹקְמָתָא (תאג': חֲקֻמָּתָא) וְסוֹכְלָתְנוּתָא בְּהוֹן לְמַדְעָא לְמַעַבְדָּא יֵת כָּל עֲבִילָת פּוֹלְחֵן קוּלָּשָׁא לְכָל דְּלִקְוִי ה'

בַּשּׁוּטוֹ וְעַל וְעָשָׂה מוֹסֵב לַעֲתִיל; בצלאל יעשה את מלאכת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ. וכן לִירְשׁוֹ מִלֵּרֶשׁ לִקְחָ טוֹב: "וְעָשָׂה בְּצִלְאֵל - ויעשה, שהרי עָלִין לא עָשָׂה", ראב"ע (בפירוש הקצר): "וְעָשָׂה בְּצִלְאֵל, דְּבָר עֲתִיל" וגם רש"י ורמב"ן לש"ס במסכת מכות נרש"י, מכות יב ע"א, בליון על הַסּוּק "וירצח גואל הדם את הרוצח" (במ' לה כז): "וירצח, איכא לַירוּשִׁי לשון ציווי כמו וְעָשָׂה בְּצִלְאֵל וְאַהֲלִיאֵב ואיכא לַירוּשִׁי לשון רשות". וכן בחילושי רמב"ן למכות ז ע"ב בביאור מחלוקת רבי וחכמים לַסּוּק "וְנָשַׁל הַבְּרֹזֶל מִן הַעֵץ" (לבי יט ה): "יוכן מצאתי בירושלמי: מאי טעמא רבנן? נאמר כאן נשילה ונאמר להלן "וְנָשַׁל ה' גוֹיִם רַבִּים מִפְּנֵיךְ" מה להלן מִפְּנֵי אֵף כאן מִפְּנֵי ה', מה להלן ונשל מוסב על המכה שהוא הקב"ה שהוא מכה גוֹיִם רַבִּים ומנשל אותם מִלְּנִי בני ישראל, אף כאן מכה כלומר שהמכה הוא מנשל הברזל מן העץ. ונשל מוסב על המכה שהוא האֵם, וְנָשַׁל כְּמוֹ וְעָשָׂה בְּצִלְאֵל, וזה חל"י נכון ומְלֻקָּה ק"י.]

אבל לִלִי לִירוּשָׁם קשה תרגום "וְעָשָׂה" - "וְעָבַד", כי היה לו לתרגם "וְנִעְבְּדִי" בלשון עתיל כמו "וכי יגור אתך גר וְעָשָׂה לָסַח לְהַי" (שמ' יב מה) "וְנִעְבְּדִי פִּסְחָא קָם ה'"; "וְעָשָׂה הכהן את החטאת" (ויק' יד יט) "וְנִעְבְּדִי פִּהְנָא יֵת חֲטָא". מטעם זה היו שרצו להגיה בת"א ולגרוס "וְנִעְבְּדִי בְּצִלְאֵל" כציווי, כִּלִי להתאמתו עם רש"י במסכת מכות וכמו המיוחס ליונתן נכד ב"יונתן" מהלורת רי"ר, שלא כִּלִי וְסוֹסִים מצויים - "וְעָבַד" בשיבוש. ומכאן הגיה "הכתב והקבלה" בת"א: "וְנִעְבְּדִי". וב"שערי אהרן" כתב בשם מהר"ל לִיסְקִין שהמתרגם וְעָבַד לא יצא לִי חובתו וצריך לחזור על התרגום. וכן הגיה ב"אור התרגום": "וְנִעְבְּדִי בְּצִלְאֵל, צ"ל וְנִעְבְּדִי כמ"ש בלקח טוב"]. לַעֲתִים גרסת "וְנִעְבְּדִי" נשתבשה בכתבי היל של אונקלוס על לִי החלוקה לַרְקִים

² לצערנו אנו מכירים את האיש ואת שיחו. הוא משנה מסברא כל מה שבא לידו, אציין שלאחרונה יצא לאור חוק לישראל בשם "מלכות" כאשר עורכיו הראשיים הם הרב מאיר מאזוז מהדיר החומשים "איש מצליח" והרב יוסף חיים מזרחי נר"ו מהדיר הסיפורים "עוד יוסף חי". החוק לישראל הזה מומלץ מאוד בגלל עריכתו החדשה והניקוד המדויק. דא עקא שבתרגום כאן גורס וְנִעְבְּדִי, אבל עד כמה שראיתי הרי בנוסח התורה לא נכנסו שיבושי-זיופיו של הרב מאזוז. למשל שם הַאֲהִלָּה מוטעם אל נכון באל"ף דלא כשיבוש-זיוף בחומשי איש מצליח.

שהשתרבה מכתבי הנוצרים [חלוקת החרקים הנלוצה בסרי המוס של התנ"ך אין לה כל יסוד במסורת ישראל ואינה אלא העתקה של החלוקה הנוצרית. חלוקה זו לוקה לא לעם בחוסר הבנה כלל שמתגלה בלסוקנו: קביעת הלסוק בראש החרק, מיוסדת על הבנה מוטעית של תיבת "ועשה" כאילו כאן מתחיל ביצוע עבודת המשכן בלי בצלאל, בעולם שסילור זה בא רק לאחר מכן.]

ואולם ר' יחיא קורח בעל "מרחא לשון" מחה בחריכות כנגד מגיחי הספרים: "ועשה בצלאל" - "ועבד". כן הוא נוסח תרגום ישן, וכן הוא במסורת התרגום הרשת וישב על לסוק "ועשה לו כתנת ססים" (בר' לו ג): "ועשה" - "ועבד" תרי: "ועשה בצלאל" ולין [קליין, מסורה, עמ' 79: "ועשה מתרגם ועבד" באוריתא, וסימנד: ועשה לו כתנת פסים, ועשה בצלאל". המסורה מצינת שני לסוקים בהם מוליע "ועשה" ותרגומם "ועבד", בעבר ולא "ועבד" כמקובל.] וחכמים בעיניהם הגיהו לתרגם "ועבד", בחשבם שהלסוק הזה לבק לתחילת הרשה - "ראו קרא" וגו' - ולכן סיים "ועשה", כלומר, שהוא יעשה מלאכת המשכן...

ובחיים שבשו התרגום, שהרי מהמשך לשון הכתוב מוכח שאינו לבק למעלה שהרי הוא אומר "ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב", ועלין לא הזכיר למעלה כל איש חכם ומי הכניסם לכאן?...

וכבר נטל לי אחם מן החברים היי ואמר שאין ראוי לתרגם "ועבד" ושכן היה הרב המולא לא רבינו ללוי מחזיר מי שהוא מתרגם כן. אמרתי לו: מאחר שכל סרי הקמונים נוחי לש וחכמי המסורת מעליים עליהם שהתרגום "ועבד" - צריך לתרגם כן; ואין לסתור המקובל מלי שום קושי, שאם ריק הוא - ממנו [מליצה על לי רשת חז"ל לב"ב מז' כי לא לבר ריק הוא מכס'. "אמר רבי מנא: כי לא לבר ריק הוא, ואם ריק - מכס הוא! ולמה? מלי שאין אתם יגעין בתורה" (ירושלמי לאה א. א.)] וכל שכן שאם נלקק כך, נמצא שהתרגום "ועבד", לבר לבור על אלינו.

ולא נחה לעתו על שהראיתי לו מה שכתב הר חיים בן עטר ז"ל על לסוק זה "אור החיים" ללסוקנו, ש"ירש "ועשה" כמו ויעש. וירש לקאי על מלאכת המשכן, שכבר ילע ברוה"ק שעתיל לעשות המשכו וכליו והתקין לו כלי אומנות, יעוין שם באורך.

ואכן בעל "אור החיים" עמל על קושי לשון "ועשה":

קשה, והלא אילו לקיחת הנלבה עלין לא לקח לעשות, ואיך יוצק לשון "ועשה"? אכן הכוונה שהכין כלי אומנות לעשות בהם כל לרטי המלאכה.

ובדרך לומה כתב גם ר' משה חלץ בעל "מלאכת מחשבת": "ועשה בצלאל ואהליאב וגו' - כלומר כבר לעל ועשה מקולם בלמולים ובמלאכות ולמל בחכמת העולות כלי לעשות את כל מלאכת הקולש". ללי לירושם, כבר קולם לבניית המשכן בצלאל עשה הכנות "מלאכת עבודת הקולש" ולכן תרגם "ועבד". וכן לירש "לחם ושמלה" בהערה בסוף לרשת לקול, וחזר על כך בסרו "חלילות שמלות".

ואמנם בכל כתבי היל של ת"א שבמהלורת שרבר - מאשכנז, סלרם ותימן - הגרסה היא "ועבד", כעלות "מרחא לשון", וכהערת המסורה לאונקלוס. וכן בתרגום הלשיטתא "ועבד", בעבר.

הרב יואל קטן נר"ו: הרא"ל שליט"א, לא צריך להגדים; ספק גדול בעיניי אם בשיבושים גדולים מאלו לא יוצאים ידי חובת קריאת שמו"ת. וז"ל הכתב והקבלה שמות לו, א: ...ועשה בצלאל כלומר ויעשה בצלאל... וטעות דפוס הוא באונקלוס ועבד, וצריך להגיה ויעבד, והמתרגמו נון מאכטען שגגה היא (מצאתי). עכ"ל. חבל שלא הכרתי את הכתב והקבלה הזה כשערכנו את התשב"ץ, הייתי מזכיר אותו שם מסתמא.

כל טוב, הקי"ק

מכתבי: לא נכנסתי לשאלה אם יוצאים

אפשר אם כן לצרף למהר"ל דיסקין הכתב והקבלה ולפי השמועה גם החזו"א שצריך להגיה [ולדעת מהר"ל דיסקין (אצטרך לתקן אצלי) ההגהה מעכבת]

ושוב: אבל כל זה כשתולים בטעות הדפוס לא כשמסורת התרגום וכל המדויקים ועבד.

רש"י וראב"ע והתשב"ץ [ומסתמא עוד] פירשו דלא כתרגום אבל אינם מעירים על גירסת התרגום.

אני רואה שהתבלבלתי בין המהר"ל דיסקין לכתב והקבלה (בעניין לעיכובא).

כנראה קפצתי שורה

אליהו

למרות הכפילות אביא כאן את דברי הרב מיכאל פוזן מבני ברק שהוציא לאור תורה עם דיוקים בתרגום (דבריו כלולים בדברי ד"ר רפי פוזן).

ותשובח לרב בצלאל בלום נר"ו על הבאת דבריו.

ל"ו א' נַעֲבֹד בַּצֵּלָאֵל - נַעֲבֹד הוא לשון עבר דלא בפשטות הפסוק שהוא לשון עתיד וכמו שתרגום הרמ"ג, ור"ל ספר שערי אהרן "נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל" בצלאל עצמו הוא יעשה (ראב"ע) וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן, וַיַּעֲבֹד בַּצֵּלָאֵל, כי פסוק זה אינו אלא המשך מאמר משה לישראל, ראו קרא ה' בשם בַּצֵּלָאֵל וגו' (ל"ה ל'), וַיִּמָּלֵא אֹתוֹ וגו' (שם ל"א), וְהָיִיתָ נָתַן בְּלִבּוֹ וגו' (שם ל"ד), נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל ול"ו א"ו, כלומר יעשה בצלאל, ואח"כ (פסוק כ') הוא אומר וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל בַּצֵּלָאֵל, וקודם שיקראו איך יאמר עליו שעשה, ומענות דפוס הוא באונקלוס מי שתרגם נַעֲבֹד, ועריך להגיה, וַיַּעֲבֹד, והמתרגם נַעֲבֹד שגגה היא וכן כתב בספר הכתב והקבלה וז"ה במדרש לקח טוב, נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל, ויעשה, שהרי עדיין לא עשה ע"כ, וכ"ה ברש"י ומכות י"ב ד"ה ורצחו ור"ל, ורצח, איבא לפרושי לשון ציווי כמו נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל וְאֶהְיֶיבָה ע"כ, וכן ראיתי בספר ודר ציון מובא בשם המדרי"ל דיסקין וצ"ל שאמר, שמי שמתרגם נַעֲבֹד לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור על התרגום.

אמנם במסורת התרגום פרשת וישב עה"פ (ל"ו ג') נַעֲשֶׂה לוֹ כְּתֹנֶת פָּסִים, כתב, דנרסין כאן נַעֲבֹד (לשון עבר) וכ"ה בדפוס סביונמה, וכ"ה בחומשי חומן, וכן כתב האוה"ק ור"ל, נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל וגו' אֶת כָּל מְלָאכָתָהּ וגו', וקשה והלא אפילו לקיות הנדבה עדיין לא לקח לעשות, ואיך יוצדק לומר ועשה, אכן הבונה היא, שהבין כלי אומנות הצריכן לעשות בהם כל פרטי המלאכה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשֹׂת, וזה שיעור הכתוב, נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל וגו' אֶת כָּל מְלָאכָתָהּ, פירוש כלים שהם מלאכת מעשה עבודת הקדש לְכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה', כי יש עבודת התכונות ועבודת כלי עץ ועבודת האבנים והאריזה, ומתרגש מע ככתובים מובן, כי ביום אחד הבינו כל כלי אומנות ע"כ, וכן כתב הש"ך ור"ל, ומה שאמרו נַעֲשֶׂה ולא אמר מה עשה, ואמרו לְרַגְעַת לַעֲשֹׂת, ואח"כ אמר וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל בַּצֵּלָאֵל וְאֶל אֶהְיֶיבָה וכו' לְקַרְבָּה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ, משמע שלא עשה, איך מהו נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל וְאֶהְיֶיבָה, אפשר לומר, כששמע בצלאל שאמר משה וליה י"ו, וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אֲשֶׁר צִוָּה ה', אֶת הַמִּשְׁקָן אֶת אֹהֱלוֹ וגו', ואמר אֶת הַשְּׁלֶחַן וגו', על כל דבר ודבר ועל כל כלי וכלי שהיה אומר משה, היה בצלאל מצייר אותו במחשבתו, כי נשתבח בצלאל במחשבה, שנאמר לְחֹשֶׁב סְחֻבוֹתָיו, על זה אמר ועשה בצלאל, שצייר במחשבתו כאילו עשה" (ע"כ מספר שערי אהרן):

בהמשך הוא העתיק את דברי המרפא לשון שהובאו כאן כבר.

ובספר לחם ושמלה ווילנא תרל"דו כתב ור"ל, "בכל הנסחאות נַעֲבֹד, וכל חכמי לב כבר העירו עד הנוסחא הזאת, וכו' וראיתי אחר כך בספר מלאכת מחשבת להגאון ר"מ חפ"ן שפ"י נַעֲשֶׂה בַּצֵּלָאֵל וְאֶהְיֶיבָה וגו', כלומר כבר פעל ועשה מקודם בלמודים ובמלאכות ולמד בחכמת הפעולות כדי לעשות את כל מלאכת הקודש" ע"כ. ויש להוסיף שגם בתרגום כת"י שנכתב בשנת ה' אלפים ס"ה (הגמזא בספריה הבריטית) הנוסח נַעֲבֹד, ומחוך הכ"י שבדקתי מצאתי אחר שגורם ויטובד.

בהמשך הוא העתיק את דברי המרפא לשון שהובאו כאן כבר.